

HANGON KAUTTA LÄNNEN MAILLE

Hanko siirtolaisten lähtökaupunkina

Suuri Amerikan-siirtolaisuus 1865-1930

Suuren Amerikan-siirtolaisuuden vuosina 1865-1930 lähti Pohjois-Amerikkaan siirtolaiseksi lähes 400 000 suomalaista, joista 320 000 Yhdysvaltoihin ja 80 000 Kanadaan.

Siirtolaisuuden huippukausi sijoittui vuosien 1899-1914 väliselle ajalle, jolloin muuttajia oli noin 222 000. Vuonna 1921 USA alkoi rajoittaa siirtolaisuutta ja Suomelle määrätyn kiintiön mukaan vain 600 suomalaista sai vuosittain tulla maahan ja myöhemmin määrää vielä laskettiin. Tämän jälkeen siirtolaisuus suuntautui Kanadaan, jossa jo ennestään asui runsaat 20 000 suomalaista. Siirtolaisuus loppui 1930-luvulle tullessa, jolloin Pohjois-Amerikka pula-ajan vuoksi ei enää ottanut vastaan uusia tulokkaita.

Ensimmäiset joukkomuutot alkoivat 1860-luvun lopulla, kun Pohjois-Norjan kaivosalueilta värvättiin suomalaisia mainareiksi Michiganiin. Tuolloin pohjoissuomalaisia kaivosmiehiä ja kalastajia lähti yhdessä norjalaisten kanssa Pohjois-Amerikan suurten järvien alueelle.

Varsinainen ryntäys alkoi kuitenkin vasta 1880-luvun lopulla, jolloin tieto lännen kultamaasta oli saavuttanut myös Pohjanmaan. Vajaat puolet lähtijöistä oli kotoisin Pohjanmaalta, mutta siirtolaisuus oli vilkasta myös Ahvenanmaalta ja Turun saaristosta. Prosentuaalisesti eniten väestöä menettivät ruotsalaisen Pohjanmaan ja Ahvenanmaan kunnat.

Siirtolaisista suurin osa kuului maanviljelijäväestöön, n. 60 % oli miehiä ja lähtijöiden tavallisin ikä oli 20-25 v. Miehistä 40 % sijoittui kaivostöihin ja kolmannes metsätöihin tai teollisuuteen, kun taas suurin osa suomalaisnaisista työskenteli talousapulaisina. Myöhemmin yrittäjien osuus lisääntyi ja jo 1930-luvulla kolmanneksella oli oma farmi tai liikeyritys.

Syyt siirtolaisuuteen olivat kaksitahoisia, sekä työntäviä että vetäviä. 1800-luvun lopulla Suomea ja erityisesti Pohjanmaata koettelivat useat nälkävuodet. Pohjanmaalla tilat olivat jaoissa käyneet pieniksi, eikä alueelle syntynyt tarpeeksi teollisuutta, joka olisi pystynyt sijoittamaan nopeasti kasvaneen liikaväestön. Toisaalta laivanrakennuksen ja tervanpolton myötä oli totuttu kohtalaiseen elintasoon ja kun tilaisuus sen ylläpitämisestä tai jopa parantamisesta ilmaantui, oltiin valmiita lähtöön. Ihmiset valtasi "Amerikan-kuume", jota ruokki sukulaisten lähettämät kirjeet ja paluumuuttajien kertomukset nopeasti ansaituista rikkauksista.

Pohjanmaalta oli perinteisesti totuttu lähtemään parempien ansioiden perään ja myös merenkulusta elävillä saariston ja Ahvenanmaan asukkailla oli lähteminen osa jokapäiväistä elämää. Siirtolaisuuteen vaikuttivat myös pelko Venäjän sotaväkeen joutumisesta, Venäjän sortokausien politiikka ja seikkailunhalu.

Lähtemistä helpotti liikenneolojen kehitys, kun purjelaivoista siirryttiin höyrylaivoihin ja sisämaan matkustaminen kävi nopeaksi rautateiden rakentamisen myötä. Muualta Euroopasta joukkomuutot olivat alkaneet jo aikaisemmin ja esim. Ruotsista jo 1850-luvulla. Michiganin ja Minnesotan kaivosteollisuus kasvoi nopeasti 1800-luvun lopulla, joten työvoiman tarve oli polttava.

Hankolainen Hilja Halinen oli 18-vuotias lähtiessään Amerikkaan. Kuvassa hän seisoo lähtöpäivänä kotitalonsa portailla läksiäiskukkiineen ja käsilaukkuineen. Matkatavarat ovat vanerisessa matkalaukussa. Hangon museon kuva-arkisto.

Kotimaahan jääneille sukulaisille haluttiin näyttää kuva onnistujasta. Tämän kuvan Hilda lähetti sukulaisille Hankoon Amerikasta. Nyt pikkukaupungin tyttö on permanentannut hiuksensa ja hankkinut uuden, turkiskauluksisen takin. Hangon museon kuva-arkisto.

Voita ja siirtolaisia

Hangosta tuli Amerikan siirtolaisten lähtökaupunki 1880-luvun alussa, jolloin kaupungista oli jo aloitettu säännöllinen talviliikenne Ruotsiin Suomen ensimmäisellä talvilaiivalla, höyrylaiva Expressillä. Express kuljetti postia ja rahtia, mutta myös siirtolaisia. Suomen ensimmäiset jäänmurtajat Murtaja ja Sampo sijoitettiin myös Hankoon 1890 ja 1898. Tukholmasta siirtolaiset jatkoivat Göteborgiin, sieltä Hulliin ja junalla Liverpooliin, missä noustiin Atlantin laivaan.

Useat kotimaiset ja ulkolaiset laivayhtiöt kävivät kilpailua suomalaisista siirtolaisista ja esim. 1891 Hangossa oli 11 eri laivayhtiön edustajaa. Express sai pian kilpailijoita ja suomalaisten suosiossa oli varsinkin saksalainen Bremer-linja, jolloin Hangosta mentiin ensiksi Lyypekkiin ja sieltä Bremenin lähtösatamaan. Jo rautatieasemalla laivayhtiöiden edustajia oli siirtolaisia vastassa ja joskus he joutuivat jopa tappeluun keskenään kilpaillessaan asiakkaista.

Kilpailun voitti Suomen Höyrylaiva Osakeyhtiö (SHO), joka 1891 aloitti säännöllisen liikenteen Hangon ja Hullin välillä. Valtio tuki SHO:n linjaa, jolla kuljetettiin myös rahtia, etenkin maatalouden tärkeintä vientitavaraa. SHO teki yhteistyösopimuksen 10 Atlantin-yhtiön kanssa ja niin Hangon-Hullin linjasta tuli varsinainen suuri siirtolaislinja. Hullista matkustettiin junalla Liverpoolin tai Southamptonin lähtösatamiin. Matka Hangosta New Yorkiin taittui parhaimmillaan parissa kolmessa viikossa.

Jo 1888 Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön Capella liikennöi Hangon-Hullin linjalla, mutta säännöllisen liikenteen aloittivat uudet Astraea ja Urania. Laivat selvisivät hyvin vaikeissakin jääolosuhteissa, mutta ne olivat aivan liian pieniä kasvaville siirtolaisjoukoille ja 1899 linjalle asetettiin suuremmat Arcturus ja Polaris. Lähtöpäivä oli edelleen perinteisesti lauantai, samoin kuin Expressillä aikoinaan, mutta 1904 se muuttui keskiviikoksi, koska suomalainen voi piti saada tuoreena Englannin markkinoille maanantaiksi.

Laivoilla saattoi olla jopa 700 siirtolaista, vaikka hyttitiloja oli vain vajaalle 200:lle.

Vuosisadan alun huippuvuosina liikenteeseen asetettiin parikin ylimääräistä viikkovuoroa.

1908 Polariksen tilalle asetettiin SHO:n ylpeys ja siirtolaisten rakastama Titania, jossa siirtolaisille hyttipaikkoja oli 585. Kesti lähes 70 vuotta, ennen kuin SHO hankki Titaniaa suuremman matkustaja-aluksen.

Ensimmäinen maailmansota keskeytti siirtolaisuuden. Urania ajoi sodan aikana miinaan Vienanmerellä ja Titania Pohjoisella jäämerellä. Arcturus pelastautui Tukholmaan ja se tuli tunnetuksi myös jääkärilaivana, kun se helmikuun vaikeissa jääolosuhteissa 1918 kuljetti suomalaiset jääkärit Libausta Vaasaan. 1920-luvulla, jolloin Suomi oli jo itsenäistynyt ja kokenut raskaan sisällissodan, alkoi liikenne uudestaan ja nyt sitä hoitivat Arcturus ja 1925 rakennettu Oberon.

SHO:n siirtolaisliikenne oli selvinnyt suuremmista haavereista, kunnes 19.12.1930 Oberon ja Arcturus törmäsivät sankassa sumussa Tanskan salmissa, Laesön luona. 42 menehtyi ja heistä 17 oli matkustajaa. Laivojen päälliköt olivat veljeksiä.

Siirtolaisuus Pohjois-Amerikkaan loppui 1930-luvun lamaan, jolloin uusia siirtolaisia ei enää haluttu maahan.

Höyrylaiva Titania oli Suomen merenkulun ylpeys ja siirtolaisten suosiossa hyvien tilojensa ansiosta. Se valmistui 1908, mutta upposi sodan vuoksi jo 1918. Hangon museon kuva-arkisto.

Sujuvaa massaliikennettä

Hangossa siirtolaisille tärkeät paikat sijaitsivat n. 1/2 km²:n säteellä. Hankoon tultiin junalla ja jo 1880-luvulla rautatieyhteys oli aina Ouluun saakka. Junat ajoivat tuolloin väin päivisin ja moni joutui viettämään yönsä Seinäjoen ja Hyvinkään siirtolaismajataloissa ehtien vasta kolmanneksi yöksi Hankoon.

Hangossa majapaikat olivat aluksi alkeellisia ja moni kulki yökaudet Hangon kaduilla, koska majatalossa ei ollut tilaa. Vihdoin 1902 SHO rakennutti rautatieaseman lähelle Bulevardille uuden siirtolaishotellin, joka pystyi majoittamaan n. 300 henkeä. Samalla tontilla sijaitsi myös siirtolaiskonttori sekä pankki ja kaikki nämä rakennukset ovat edelleen olemassa. Hotelli oli kaksikerroksinen ja molemmissa kerroksissa oli 14 huonetta. Alakerrassa oli lisäksi vahtimestarin asunto ja aamuisin vahtimestarin vaimo tarjosi lähtijöille kahvia ja pullaa. Vahtimestari oli asemalla siirtolaisia vastassa ja hotellissa luetteloitiin myös matkatavarat. Hankoon saavuttiin useimmiten lähtöä edeltävänä päivänä ja lähtijöillä oli monia asioita toimitettavanaan. Siirtolaiskonttorissa oli täytettävä kyselykaavake, johon piti kirjoittaa henkilö- ja kotipaikkatiedot sekä matkanpää. Myös lippu oli ostettava, ellei sitä vielä ollut hankittu. Pankista piti lunastaa ns. vekseli, eli maihinousuraha ja kuittia vastaan rahasumma saatiin takaisin tulosatamassa. Tällä tavalla Amerikan viranomaiset varautuivat siihen, että

tulija pystyi tulemaan omillaan toimeen, jos työpaikkaa ei heti löytynyt. Vuonna 1905 maihinnousuraha oli 50 dollaria.

Suomen Höyrylaiva Osakeyhtiön siirtolaishotelli Bulevardilla valmistui 1902 ja se pystyi majoittamaan 300 henkeä. Samassa korttelissa sijaitsevat siirtolaiskonttori ja pankki, jossa voitiin vaihtaa Amerikan dollareita. Hangon museon kuva-arkisto.

Venäjän juutalaisten siirtolaishotelli, merimies ja siirtolaislähetyksasema

Keväällä 1906 Hankoon ilmestyi yllättäen tuhansia venäläisiä, kun SHO:n asiamiehet olivat mainostaneet Hangon Hullin linjaa aina Odessassa saakka ja myyneet halukkaille yhtiönsä matkalippuja. Venäjällä juutalaiset olivat joutuneet vainon kohteeksi ja monet lähtivät siksi siirtolaisiksi Pohjois-Amerikkaan. Suomalainen laiva tuntui silloin paremmalta vaihtoehdolta kuin venäläinen.

Hangossa tilanteeseen ei kuitenkaan oltu varauduttu. Katukäytävät täyttyivät ihmisistä, joille ei ollut tilaa siirtolaishotellissa ja Hangossa alettiin jo pelätä kulkutautiepidemioita.

Väliaikaisesti juutalaisia majoitettiin kauppahalliin ja kaupungin laitamilla sijainneisiin vanhoihin taloihin. Joskus siirtolaishotellin pihalla syntyi tappeluitakin, kun pettyneet matkalaiset kävivät SHO:n asiamiesten kimppuun.

Tilanne rauhoittui, kun SHO osti yhdessä juutalaisten siirtolaisuutta edistävän yhdistyksen kanssa sataman tuntumasta uuden rakennuksen (nyk. Korkeavuorenkatu 15), joka sisustettiin Venäjän juutalaisten hotelliksi. Hotelli pystyi majoittamaan n. 400 henkeä ja sen viereen rakennettiin myös ruokasali. Siirtolaisuuden huippuvuodet Hangossa olivat 1906 (yhteensä 30 755, joista venäläisiä 13 714) ja 1907 (33 646, joista venäläisiä 17 550). Tämän jälkeen liikenne jatkui vilkkaana vielä muutaman vuoden ajan, mutta ennen ensimmäistä maailmansotaa se väheni, eikä erillistä hotellia venäläisille enää tarvittu. Hotellin päärakennukseen asettui asumaan SHO:n siirtolaiskonttorin päällikkö Ferdinand Hemming ja ruokasali sisustettiin Suomen merimieslähetykseuran merimies- ja siirtolaislähetyksasemaksi. Asemalla oli kotimaisia ja ulkomaisia sanomalehtiä ja siirtolaisille jaettiin hengellisiä opaskirjoja. Siellä oli myös mahdollisuus rauhassa kirjoittaa kotiin vaikkapa postikortti Hangosta. Asemalla järjestettiin lähtijöille myös hartaushetki ja lähtöjuhla, mutta siirtolaisuuden viimeisinä vuosina aseman hoitaja tuli siirtolaishotelliin järjestämään hartaushetken.

Tomaatteja, appelsiineja ja tanssia siirtolaiskallioilla

Pakollisten matkaselvitysten jälkeen aikaa vietettiin hotellissa lehtiä lukien, seurustellen, korttia pelaten ja eväitä syöden. Jo 1800-luvun lopulla Hangon satamakaupungissa voitiin tutustua myös sellaisiin harvinaisuuksiin kuin appelsiineihin ja tomaatteihin. Hanko oli kuin rajamaa vanhan ja uuden välillä.

Seuraavan päivän matka oli jo ajatuksissa, eikä mieli tehnyt lähteä kaupungille kuljeksimaan. Toisin oli silloin, jos laivaa jouduttiin odottelemaan Hangossa useita päiviä. Silloin siirtolaisilla oli tapana tanssia Hangon sileillä rantakallioilla - olihan suurin osa lähtijöistä nuoria, n. 20-25-vuotiaita – ja aina oli jollakin hanuri mukana. Yhä vieläkin samoja kallioita kutsutaan siirtolaiskallioiksi.

Lääkärintarkastus järjestettiin siirtolaishotellissa

Hotellissa järjestettiin myös lääkärintarkastus vuodesta 1903 lähtien ja tällä haluttiin säästää lähtijät turhalta matkalta, koska sekä Englannin lähtösatamissa että Amerikan tulosatamissa siirtolainen voitiin käännättää takaisin jonkun sairauden vuoksi. Tuon ajan lehdissä kirjoitettiin, että Amerikka haluaa vain "terveitä aivoja ja työkykyisiä käsiä". Erityisesti Pohjois-Amerikassa pelättiin tarttuvaa silmäsairautta trakomaa, joka hoitamattomana johti sokeuteen ja joka 1903 todettiin 4 %:lla suomalaisista siirtolaisista. Hangossa sairaus hoidettiin salvalla, ellei se ollut edennyt liian pitkälle, ja viikon, parin jälkeen matkaa päästiin taas jatkamaan.

Eläköön-huutoja, naurua ja kyyneleitä

Lähtöpäivänä hotellin vahtimestari johdatti siirtolaiset rautatieaseman tuntumassa sijaitsevaan satamaan ja siellä ns. Englannin laiturille, josta laivat lähtivät. Mukana seurasi SHO:n laivavahtimestari, joka toi Hullista mukanaan palaavat siirtolaiset. Hankolaisilla sekä kaupungissa oleskelevilla kylpylävierailta oli tapana tulla seuraamaan lähtöä. Lähtöhetki oli latautunut. Yleensä siirtolaiset olivat melko vaatimattomasti pukeutuneita, mutta kukkia oli usein kiinnitetty matkalaukkuihin lähtöä juhlistamaan. Kun laiva irtosi laiturista, kajautettiin laivalla eläköön-huutoja, jotkut nauroivat, jotkut itkivät. Toiset lauloivat isänmaallisia lauluja, toiset virsiä ja joku saattoi kajauttaa Kansainvälisen. Edessä oli uusi, tuntematon tulevaisuus.

Hanko oli Amerikan korvike, viimeinen tervehdys vanhasta kotimaasta

Joillekin Hangosta tuli Amerikan korvike ja Hankoa sanottiinkin vuosisadan vaihteessa Suomen villiksi länneksi. Joku jäi kaupunkiin ehkä siksi, koska sieltäkin löytyi työpaikka – etenkin silloin kun matkarahat oli kulutettu jo alkuvaiheessa - kun taas jonkun matka päättyi lääkärintarkastukseen, eikä kotiinkaan haluttu palata. Hanko kasvoi nopeasti vuosisadan vaihteessa ja kaupungissa oli useita teollisuuslaitoksia, joista löytyi työtä. Kaupungin suurin työnantaja oli Granit Oy, Suomen suurin kiviteollisuusyritys, jonne työntekijöitä tuli kaikkialta Suomesta.

Viimeinen tervehdys vanhasta kotimaasta tuli monelle siirtolaiselle Hangosta. 1920-luvulla, jolloin ensimmäisen siirtolaispolven edustajia kuoli Amerikassa, oli suurin osa Granitin tuotannosta suomalaisesta kivistä tehtyjä hautakiviä Amerikan siirtolaisille.

Siirtolaismonumentti

Hangon rantakallioilla seisoo muistomerkki, joka pystytettiin vuonna 1967 vuosien 1880-1930 suuren siirtolaisuuden muistoksi. Muistomerkin suunnitteli kuvanveistäjä Mauno Oittinen ja siinä kolme pronssikurkea kohoaa lentoon. Sen pystyttivät Suomiseura ja 93 monumentissa mainittua Suomen kuntaa, jotka olivat menettäneet väestöstään vähintään 10 % siirtolaisuudelle.

Amerikan puolella on Lake Worthissa samantyyppinen muistomerkki. Sen lahjoitti hankolainen Tor Söderholm, joka oli itsekin Amerikan-siirtolainen. Siinä kaksi kurkea laskeutuu määränpähän. Yksi on jäänyt matkalle – ehkäpä Hankoon.

Siirtolaismonumentin pystyttivät 1967 Suomiseura sekä 93 Suomen kuntaa, joista lähti siirtolaisiksi vähintään 10 % väestöstä. Kuntien nimet on myös hakattu muistomerkkiin. Hangon museon kuva-arkisto.

"Kauan kannella seisoin ja katselin synnyimaani rantoja. Ja kun ilta tuli, eikä maata enää näkynyt, oli katse kiintyneenä Hangon majakkaan, jonka valo yön pimeydessä viittoi tietä. Niin rakkailta tuntuivat valotornin säteet, että laivan kannella viivysin siksi kunnes valo ei enää näkynyt. Tuntui siltä kuin silloin olisivat viimeiset hyvästit otetut kotimaasta."

Näin kuvasi tuntojaan eräs siirtolainen, joka illan pimetessä katsoi laivan kannelta Hangon majakkaa ja taakse jääviä synnyimaan rantoja. Zacharias Topeliuksen runo "Hangon silmä" olikin siirtolaisten suosiossa ja sitä lauletaan ruotsalaisen kansankaulun "Mun kaunis kotimaani on vailla vertaistaan" sävelellä.

Hankoniemen silmä

Ken olet armas tähti, mi kauas merehen
säteitäs yössä myrskyisessä heität?
Sa hetkin olet kirkas ja hetkin sumuinen,
ja joskus loistos kokonaan sa peität.
Oletko taivaan tähti, mi silmin lempein
maan murehisin katsot ja öiden vaaroihin
ja lohduttelet harhaan eksyneitä?

En ole taivaan tähti, yön tulitorni vaan,
majakka Hankoniemen rannikolla;
Ma johdan merimiestä, kun päivä jättää maan
ja vaarat väijyy salakallioilla.
Pimeenä, kirkkahana mun valoni vaihtelee,
ja merimies sen näkee ja iloll' aattelee:
"Se mahtaa Hankoniemen silmä olla."

Vihainen myrsky huuhtoo mun juurtan' ainiaan,
mut vahvoja se muurejan' ei voita,
kuin vuoren seinä kestän ma tyrskyt, aallot vaan
ja vartioitsen poloisia noita.
Sa, ihmislaps' myös ollos näin harrasmielinen.
ja johda eksyneitä kautt' elon myrskyjen,
ja valvo, lemmi, lohdutella koita.

Hangan museossa oli kesällä 1996 näyttely, joka kertoi Hangosta siirtolaisten
lähtökaupunkina.

Marketta Wall